ИСТОРИЯ НА КНИГАТА

BOOK HISTORY

НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ СЕДЕМТЕ ИЗДАНИЯ НА „РИБНИЯ БУКВАР“ НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН

Бояна Минчева
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
https://doi.org/10.70300/KXeNbdDDG1vZM1bjb

Резюме: *Настоящата разработка си поставя за цел да представи нови наблюдения върху седемте издания на „Рибния буквар“ на д-р Петър Берон, отпечатани преди Освобождението на България. Поставен в контекста на възрожденското книгопечатане, учебникът на Берон свидетелства за връзки и влияния, които до този момент не са били в обсега на фокусиран анализ и съпоставки. В хода на изложението са коментирани заемки от текстове, компилации и актуализации, характерни за българската възрожденска книжнина.*

Ключови думи: *български старопечатни книги; книгоиздаване; „Буквар с различни поучения“; книгопечатане; Българско възраждане*

Необходимостта да прочетем отново „Рибния буквар“, бе породена от натрупалите се в публичното пространство текстове и разработки, които отдалечават непредубедения читател от обективно и конкретно възприемане на този книжовен факт. Извън контекста на времето, в което се появява, отдалечен изкуствено от реалната среда, в която ще циркулира и ще бъде четен, той губи своя глас и автентичност, окичен с бутафорния венец на славата.

Когато през 1824 г. е отпечатан първият български светски буквар – „Буквар с различни поучения“ на Петър х. Берович (бъдещия д-р Петър Берон), новобългарската печатна книжнина е записала само осем заглавия. Всички те в съдържателно отношение са подчинени на религиозната догматика. „Рибният буквар“ отваря нова страница за българския читател, извеждайки го в света, който го заобикаля и провокира неговата любознателност.

Преминал през школата на Княжеската академия „Св. Сава“[1] в Букурещ, сам практикувал педагогика като частен учител в дома на сливенския търговец Антон Йоанович, младият Петър Хаджиберович е логично да бъде съставител на това учебно пособие. Необходимо е да отчетем особеностите на времето, в което „Рибният буквар“ е отпечатан. На този

ранен етап от развитието на новобългарската печатна книжнина нейното осъществяване е затруднено от редица фактори. Зад книгата на Берон стоят първото Българско филологическо дружество в Брашов (Boyadzhiev 2003, 11–20), неговият инициатор и ръководител Васил Ненович (Bur 1972, 219–275), както и финансовата подкрепа на Антон Йоанович.

За седем издания на „Рибния буквар“ коректно споменава Кирила Възвъзова-Каратеодорова през 1962 г., отбелязвайки, че „това издание [от 1847 г. – бел. авт.] […] би трябвало да се счита за четвърто“ (Vazvazova-Karateodorova 1962, 192). За съжаление, тази коректност е продължена само от проф. С. Стойков през 1974 г. и възобновена с прецизна последователност от инж. Иван Алексиев от Варна (което заслужава достойна похвала!) чак през 2014 г.

Съдържанието на първото издание на буквара на Берон е може би най-много проучвано[2], но за съжаление, много редки и повърхностни са опитите за съпоставка с останалите издания. Изследователят, който дава посоката, застъпена и в настоящото изложение, е Иван Алексиев.[3] Първото издание на „Буквар с различни поучения“[4] съдържа 10 страници предговор; азбука в три кегела, един набор, в който буквите са представени разбъркано, граматическа част, молитви, „Добри съвети“ – 5 страници; „Умни ответи“ – 64 броя; „Басни“ – 18 броя; „Различни истории“ – 52 броя; „Физически сказания“ – 6 статии за сол, захар и растения, употребявани в бита, 15 статии за животни и човека; „За въздушните явления“ – 3 страници; „Аритметика“ – 8 страници + 1 лист приложение с примери за четирите аритметични действия; послеслов – 4 страници; 3 листа приложения с изображения на животни (фиг. 1).

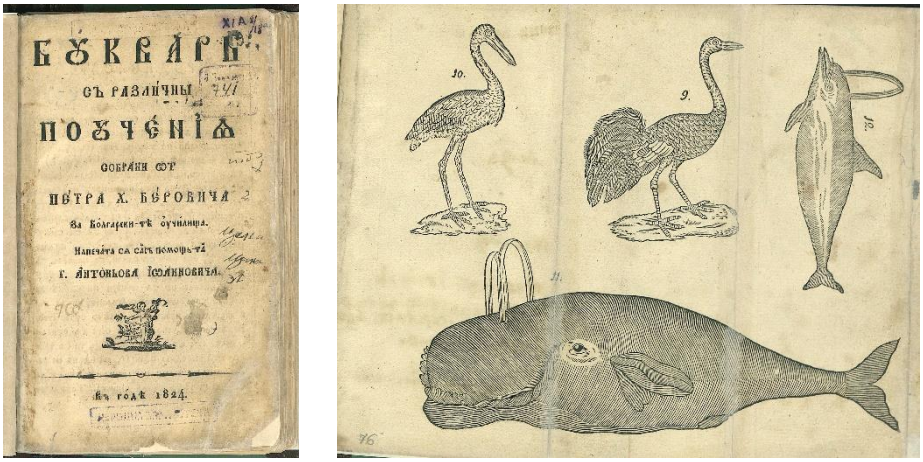

Фиг. 1. Заглавна страница и приложение с изображения на животни от „Буквар с различни поучения“, 1824 г.

Това първо издание е отпечатано в Брашов, за което свидетелстват годината на заглавната страница и водният знак: „Cronstadt, 1823“, запазени в извънформатните приложения на някои от екземплярите в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.[5] Няма сведения за съществуващ до този момент в частна или обществена колекция екземпляр с издателска подвързия, което налага още веднъж с категоричност да отхвърлим наличието на кит, делфин или друг морски обитател върху корицата на книгата. Напълно допустимо е първото издание на буквара да е излязло без издателска подвързия, което е характерно за ранните новобългарски печатни книги.[6] Освен това информацията за разпространението на буквара, както и неговата цена са отпечатани под приложението с аритметични примери, а не на гърба на последната страница (или корица), което е допълнително основание за тезата, че той е излязъл без подвързия.

Всички текстове на буквара (без азбуката, граматиката, молитвите и аритметиката) са адаптиран превод на Берон от „Еклогар“ на Димитриос Дарварис. Българският книжовник отстранява ненужните абстрактни сравнения, опростява стилистиката и дори добавя пояснения, които не фигурират в буквара на гръцкия просвещенец. Изложението е ясно и достъпно за читатели на всякаква възраст, а непознатото е обяснено чрез примери от ежедневието (Aleksieva 1987, 54–72). Необходимо е да изправим още една неточност. Някои изследователи коментират послеслова на „Рибния буквар“ като дело на Берон. Недопустимо е да приемем това твърдение за вярно, имайки предвид първите изречения от обръщението към „Любезните единородни“.[7] Скромната личност на българския възрожденец не би поставила сама себе си в центъра на сцената на заслугите. А и предназначението на текста е да поясни ползата и смисъла от издаването на книги на говорим български език, което е заложено в програмата на Българското филологическо дружество (Boyadzhiev 2003, 16).

Илюстрациите в „Рибния буквар“ го превръщат и в първата илюстрирана новобългарска печатна книга. Техните първообрази са заимствани от детската енциклопедия на Ф. Бертух Bilderbuch fur Kinder[8], отпечатана в периода 1801–1830 г. (Mincheva 2024, 39–51). Тиражът на „Рибния буквар“ от 1824 г. не е известен, но според косвени данни за други издания на Българското филологическо дружество можем да представим някои хипотези. Васил Ненович свидетелства, че „тия нещастните [книги] бяха печатани тук, в Брашов, и ги продадоха на добра цена“ (Bur 1972, 238). Някои от изданията на дружеството са с тираж между 1000 и 3000 броя. А и щом Берон (или членовете на дружеството) могат да си позволят да отправят оферта за продажба на 100 екземпляра едновременно, при което подаряват 20[9], то тиражът е бил поне 1000.

Една от най-често приеманите отправни точки за определяне на мястото, ролята и значимостта на „Рибния буквар“ е разглеждането само на

първото издание от 1824 г., без да се имат предвид останалите шест издания със своите особености.

Изминават цели 17 години до второто издание на „Буквар с различни поучения“, осъществено през 1841 г. в Букурещ.[10] Каква е причината за това забавяне? Първи (и до този момент единствен) изследовател, който поставя този въпрос като дискусионен, е Иван Алексиев.[11] Основателно звучат заключенията на някои изследователи, че в българското общество липсват подготвени учители, които „да могат да преподават по тая книжка“ (Stoyanov 1954, 69). От 1825 до 1831 г. Берон учи в Хайделберг и Мюнхен. През 1832 г. се завръща в Румъния и получава право на лекарска практика, която упражнява до септември 1841 г. От писмо на П. Берон от 1840 г. до епитропите на Разградската кааза за безвъзмездно предоставяне на 20 жълтици годишно за смесеното училище и 50 букварчета за бедните деца става ясно, че екземпляри от първото издание все още се намират за разпространение и дарения.[12] В периода 1832–1838 г. в писмо до котленци Берон изразява намерението си да състави дружество, което да се грижи за уреждането на българските училища. В текста му се споменава намерението на Берон да препечата буквара. През 30-те и 40-те години на XIX век нараства броят на новооткритите училища в българските градове и села.[13] Основано е първото българско светско училище в Габрово. Нарастват нуждите от отпечатването на учебни пособия. Освободен от лекарските си задължения и все още непотънал в научните си трудове, Берон влага значителни средства и усилия като меценат на българското образователно и просветно дело.

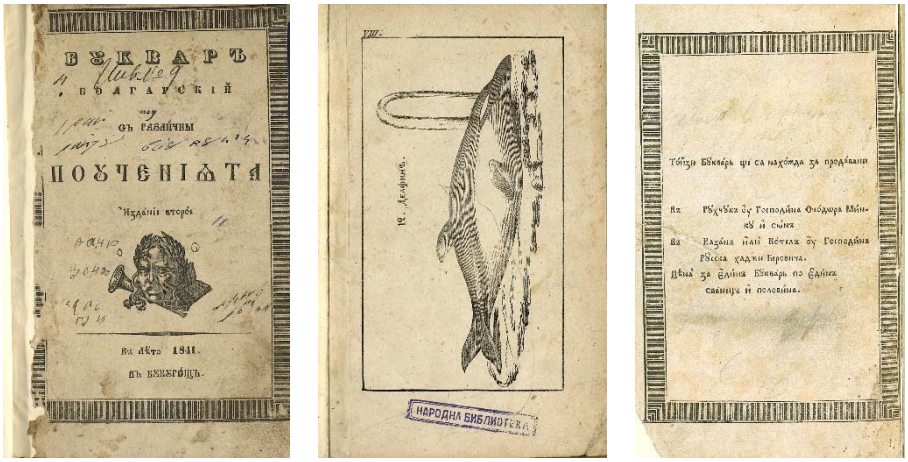

Фиг. 2. Заглавна страница, приложение с изображения на делфин и задна корица на изданието на *„Буквар с различни поучения“, 1841* г.

Второто издание на буквара е осъществено в типографията на Захарие Каркалеки – известен букурещки журналист и издател, възпитаник на Княжеската академия в Букурещ, сътрудник на В. Ненович и членовете на Българското филологическо дружество.[14] От неговата печатница в Букурещ между 1840 и 1850 г. излизат 15 издания на български език, между които и четири от изданията на „Рибния буквар“.

Съдържанието повтаря това на първото издание, но са поправени редица граматически грешки. Приложенията с илюстративен материал са вече 8 листа, на които са изобразени по едно или по две животни на страница. Няма предговор и послеслов, липсват и пояснителните бележки под линия. Илюстрациите са изпълнени с различна техника. Те са изработени в литографията на Г. Венрих и отпечатани по цинкографски способ на 8 листа от едната страна, с по едно или две животни на лист (Zagorov, Hristov 2024, 47–64). За съжаление, тяхното качество е значително по-ниско от това на илюстрациите в първото издание. Има редакции на някои от вътрешните заглавия, например „липцванието солнечно“ вече е наречено „солнечно затемнение“. „Сополът“, с който е сравнен хоботът на слона в първото издание, вече е „черво, което се нарича хобот“. Очевидно д-р Петър Берон търси по-адекватни примери, с които да представи естеството на астрономическите явления и животинската анатомия. Разпространението, отбелязано на гърба на задната издателска корица, е разпределено в Русе и Котел (фиг. 2).

При третото издание на „Рибния буквар“ от 1846 г.[15] (фиг. 3) поредицата от изследователски грешки се допълва от отказа то да бъде разграничено от четвъртото. Но тук по-важно е да отбележим приноса на инж. Алексиев, който пръв обръща внимание на съдържателната промяна в раздел „Въздушни явления“, който в предишните две издания е наречен „За въздушните явления“ (тук е 14 страници), както и на допълнената с усложнени примери аритметична част. В това трето издание според Алексиев „П. Берон всъщност предлага теоретичните си схващания за физика на атмосферата, публикувани в първия му научен труд – „Система на атмосферологията“, отпечатан на френски език също през 1846 г.“[16] В това издание Берон коригира данните за числеността на населението на Земята – от 1 милиард в предишните две издания на 800 милиона от третото до седмото. В аритметичната част вече няма указания за преподаване, но има повече примери – 11 страници. Има примери за сбор на три- и четирицифрени числа, а не само на двуцифрени като в предишните издания. В изваждането също има примери не само с двуцифрени, но и с три-, четири-, пет- и шестцифрени числа. В таблицата „събиране“ има примери и за сбор на три числа, а не само на две. Има и примери за сбор на две четирицифрени числа, а при умножение и деление вече са включени и пет-, шест- и седемцифрени числа. Изображенията очевидно са копирани от

предишното издание, само че са правени с нови матрици. Разпространява се отново от Русе и Котел.

През 1846 г. при Захарие Каркалеки е отпечатан още един български буквар – този на пътуващия книжар, преводач, издател и спомоществовател Найден Йоанович (фиг. 4).[17] В него са публикувани без изменение нравоучителните и естественонаучните дялове на Бероновия буквар: „Добри съвети“, „Умни ответи“, „Басни“, „Различни истории“ и „Физически сказания“. Има една добавена басня: „Мандрар и кучета“. Пропуснати са статиите за животните и човека, запазени са „пчели“ и „мравки“. Обект на отделни анализи и проучвания трябва да бъде любопитният факт, че Н. Йоанович споменава на корицата на изданието си, че е ползвал киевски буквар, а няма и дума за „Рибния буквар“. Букварът на Йоанович осигурява още по-широкообхватно разпространение на текстовете от Бероновия буквар.

Четвъртото издание (обозначено отново като трето на заглавната страница) е отпечатано през 1847 г. (фиг. 5) – само една година след третото.[18] Факт, който се обяснява с нарасналата потребност от пособия за начално обучение, както и с нарасналата популярност на „Рибния буквар“ сред българското общество. Това издание е без съдържателни промени в сравнение с предишното, но някои от грешките в аритметичната част, както и печатните грешки са поправени, наборът е различен, което прави изданието напълно ново, четвърто по ред. Разпространява се също в Русе и Котел.

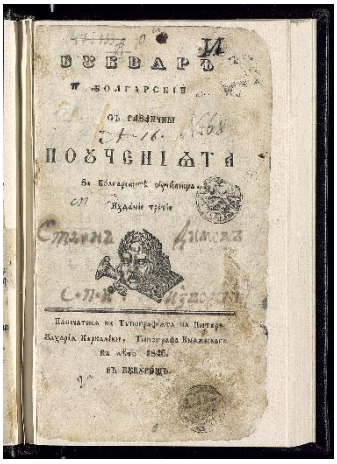

Фиг. 3. Заглавна страница на „Буквар с различни поучения“, 1846 г.

Фиг. 4. Заглавна страница на „Буквар с различни поучения“ с преводач, издател и спомоществовател Найден Йоанович, 1846 г.

Фиг. 5. Заглавна страница на „Буквар с различни поучения“, 1847 г.

За пет години (между 1846 и 1850 г.) букварът на Берон е преиздаден три пъти. Екземпляри от него са достигнали до повечето български училища. През 1852 г. той вече е популярен като „Рибен“, за което свидетелства публикация за образованието в Хасково и региона.[19] В петото издание на „Рибния буквар“[20] (обозначено на заглавната страница като четвърто) са поправени печатните грешки от предишното издание. Съдържанието е без изменения. Разпространението отново е от Русе и Котел.

Същинска промяна в обема и състава на буквара настъпва с шестото му издание (фиг. 6).[21] То е издадено през 1856 г. от Тадей Дивичиан в Цариград. Една от вероятните причини преиздаването на „Рибния буквар“ да не продължи в Букурещ, е смъртта на З. Каркалеки през 1856 г., но съществуват и други предпоставки, свързани с подема на българското книгоиздаване в Цариград. Арменският книгоиздател и печатар открива първата българска печатница в Цариград „Трудолюбива пчела“, със съдействието на българския книжовник и възрожденски деец Константин Огнянович. От 1841 г. до Освобождението на България тук са отпечатани 74 заглавия книги, 2 вестника и 1 годишник на български език (Ovnanyan 1972, 68–77). Букварът носи същото заглавие като петото издание, но вече не е отбелязана поредността на изданието. Отново не е споменат Берон – нещо характерно за всички издания след първото. Върху издателската подвързия (корица) заглавието е различно. То дава подробна представа за съдържанието на книгата: „Буквар болгарский за децата в первоначалните училища. Присоединен с нравоучения, естествена история, аритметика и с различни други поучения“. Не е поместена информация за разпространението на книгата.

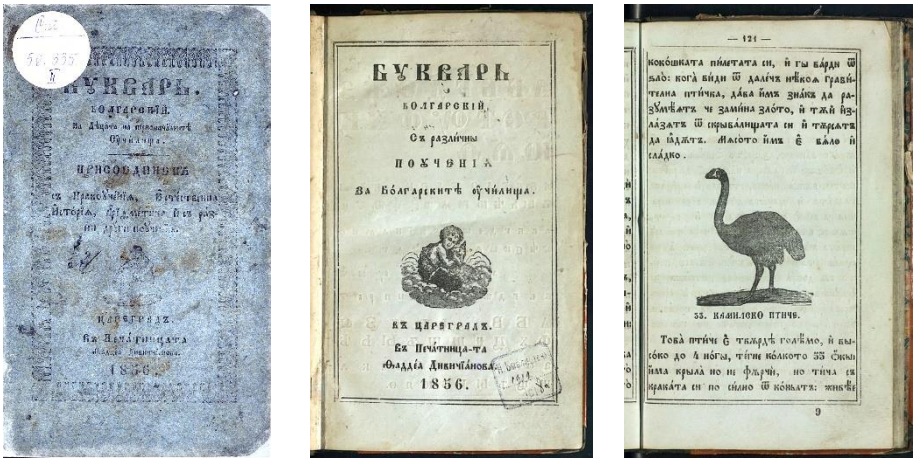

Фиг. 6. Предна корица, заглавна страница и гравюра от „Буквар с различни поучения“, 1856 г.

Промените в съдържателната част са следните:

- азбуката е представена от 33 графеми (а не 42, както в предишните издания), в спесимени с църковнославянски и граждански шрифт. Различните набори представят главни и малки букви, букви за гласни и съгласни звукове. В главните букви на църковнославянския набор е пропусната голямата носовка, но тя е отбелязана при малките букви;
- към примерите за сложни съществителни имена е добавено „звездоброец“, а са отпаднали: кръвопролитие, благочестив, великодушен, ръководец, богоприимец, окобол, остроумен, сребролюбец, иконоборец;
- в молитвената част е включен псалм 50, който съдържа мотиви за изповед и покаяние, както и други религиозни текстове, които не са отпечатани в предишните издания;
- след раздел „Добри совети“ има добавен раздел „И други подобни“. Това са мъдри мисли, взети от буквара на Константин Огнянович, печатан пак от Дивичиан през 1844 г.[22], които са насочени към възхвала на добродетелите и ученето;
- в раздел „Умни ответи“ е пропуснат последният, като най-вероятната причина е следващият раздел да започне на нова страница;
- от басните липсват № 2, 4, 5, 8, 13, 14, 15, 16, 18 от предишните издания. Остават включени № 1, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 17, а № 8 „Който не се благодари на своето си, той и без него остава“, е нова. Така общият им брой е десет;
- от раздел „Различни истории“ са запазени само седем от общо 52 в предишните издания.

„Физически сказания“ започват със солта, захарта и растенията, които вече са онагледени с илюстрации. Следват кратка „Свещена история“, изградена от въпроси и отговори, и Десетте Божи заповеди. След тях е поместено „Кратко наставление из землеописанието за децата“. Тези три нови части са заимствани от буквара на К. Огнянович, но последната е съкратена само до частта за големите градове. Следва статия, озаглавена „Естествена история за човека“, еднаква по съдържание с тази от предишните издания. След нея е поместен раздел „Естествена история“, посветен на животните. Този раздел започва със статия за лъва, възприеман и до днес като „цар на животните“. Статията за лъва е почти еднаква с тази в книгата на Константинос Вардалахос „Учения за децата“, преведена и отпечатана на български в Цариград от Антоний Никопит през 1850 г.[23] Съдържанието на естественонаучната част в това шесто издание на „Рибния буквар“ е много по-различно, променено и обогатено в сравнение с предишните пет. То включва 42 статии. От предишните издания са изоставени „носорог“, „таранд (заморски елен)“, „бобър“, „хипопотам“, „жерав“, „щърк“ „кит“, „пчели“ и „мравки“. Поместени

са статии за слон, делфин, крокодил, щраус и маймуна, но почти без изменения от предишните издания е запазена само тази за слона (с изключение на добавката, че в кошовете на бойните слонове могат да се вместят 15–20 души). Илюстрациите към статиите са по-малки, различни от предишните издания и предшестват съдържанието, за което се отнасят.

Последният раздел е наречен „Кратка числителница“, напълно различен по конструкция от предишните издания. Той съдържа примери за различните аритметични действия, изградени като разговор между учител и ученик. Подобен модел наблюдаваме в аритметиката, подготвена от Христодул Сичан-Николов през 1845 г.[24] и преиздадена от Тадей Дивичиян през 1856 г.[25], но в буквара на Берон съдържанието е различно. То е сведено до опростено представяне на четирите аритметични действия, залегнали в аритметиката и в предишните издания на буквара. Тук отново наблюдаваме характерния за Берон дидактически подход за улеснение на образователния процес.

Фиг. 7. Предна корица и гравюра от „Буквар с различни поучения“, 1862 г.

В последното, седмо издание, реализирано отново при Дивичиан през 1862 г.[26] (фиг. 7), също наблюдаваме някои различия. Азбуката е с друг граждански шрифт, в който се съдържат голяма носовка и йотувана голяма носовка. „Заара“, „Заарчанин“ и „Ески Заара“ са заменени с „Железник“ и пр. Известно е, че през 1858 г., по предложение на възрожденеца Тодор Шишков, името на града е заменено с Железник като реакция срещу турското наименование Ески Заара.[27] Промяната е намерила отражение в това седмо издание на „Рибния буквар“. Остарялата форма „мумице“ вече е заменена с „момиче“. Съществени отлики от предишното издание наблюдаваме в частта „Естествена история“. Тук вече има 55 изображения

на животни[28], характеризирани в 51 статии. Вместо статия за козела има статия за ламата, вместо за костенурка – за броненосец. Вероятно е приложен похватът непознатото да се въведе по сходство и уподобяване с познатото. Добавени са нови статии и характеристики за дива свиня, папагал, врабче, лястовичка, сокол, гарван, райска птица, пчела царица, пчела, копринена буба, змиорка, птича риба, лястовича риба. „Кратка числителница“ е същата като в предишното издание, но е поправена грешка в един от примерите, допусната в предишното издание.

Седмото издание се разпространява от Цариград, Велико Търново, Стара Загора и Пловдив, както е отбелязано на гърба на издателската подвързия.

Всички издания на „Рибния буквар“ до 1862 г. са отпечатани на новобългарски език, но с църковнославянски шрифт и етимологичен правопис. Обяснение на този факт се опитва да даде Р. Русинов в своята публикация по темата (Rusinov 1994, 62–66), но е видимо, че изследователят е имал предвид само първото издание. Затова неговата теза, че старата графика е улеснила въвеждането на новия правопис, тъй като е позната на българските учители и ученици през първата четвърт на XIX век, най-малкото е непълна. Необходимо е да отбележим изследването на Д. Иванова (Ivanova 2011, 189–204), в което е разяснена връзката на езика и графиката на „Рибния буквар“ със стария (етимологичен) правопис и с графиката на българската ръкописна и първопечатна книга. Достатъчно ясно и подробно изследователката представя съзнателните усилия на П. Берон, В. Ненович и други възрожденци да утвърдят тази практика във връзка с намирането на опорни точки за утвърждаване на националната ни самоидентификация. Това обяснява защо всички издания на „Рибния буквар“ са отпечатани със старата кирилски графика и съдържат редица графеми (носовки и пр.), характерни за старобългарския и средно-българския период от развитието на нашия език.

След направеното изложение можем да изведем следните заключения:

1. Изданията на „Рибния буквар“, отпечатани приживе на съставителя, са седем.[29]
2. Берон и издателите на „Рибния буквар“ остават верни на програмата на Българското филологическо дружество да се придържат към чистотата на езика и изрядността на правописа при издаването на книги. Те поправят грешките в текста, допуснати при отпечатването. Берон нанася промени в съдържанието, свързани с новопридобита информация, изяснява, допълва и видоизменя състава на своя буквар с всяко негово следващо издание.
3. „Рибният буквар“ е резултат не само от труда и усилията на своя съставител, а е колективен труд на книжовници, издатели и спомоществователи, чиито заслуги не бива да бъдат пренебрегвани. Установени са както пряко съдействие, така и взаимни влияния между книгата на Берон и изданията на други възпитаници и

преподаватели от Княжеската академия в Букурещ, като В. Ненович, З. Каркалеки, К. Вардалахос. Освен това съдържанието на Бероновия буквар получава допълнителни посоки за популяризация и разпространение (чрез буквара на Н. Йоанович), а върху неговия състав установяваме влияние, преки и косвени заемки и от буквара на К. Огнянович и книгата на К. Вардалахос.

4. Последните две издания на „Рибния буквар“, отпечатани при Тадей Дивичиан, са свидетелство за включване в състава му на текстове от други издания на същата типография. Практика, която не е проучвана задълбочено и системно за първите десетилетия от историята на новобългарската книга.

Направените по-горе наблюдения, сравнения и заключения показват многоаспектното поле, в което трябва да се разгърне изследването на „Рибния буквар“, за да бъдат по-ясно и коректно осветлени всички факти и предпоставки, свързани с неговата поява, издаване, преиздаване и разпространение в епохата на Българското възраждане. Съставът на различните издания на първия български светски учебник свидетелства за променящите се нужди и тенденции в развитието на ранното новобългарско начално образование.

БЕЛЕЖКИ

1 „Гръцкото училище (Княжеската академия) е едно от осемте най-добри училища на Балканския полуостров. В него получават просвета 35 български младежи, сред които П. Берон, Емануил Васкидович и др.“ (виж ВАВРЕК, КАМИШЕВА, БОРИСОВ, 1993, 70–77).

2 За целите на настоящата разработка ще коментираме само тези части, които са спорни или търпят промяна и развитие.

3 АЛЕКСИЕВ, И., 2018. Загърбеното издание на „Рибния буквар“ от 1846 г. *Морски вестник* [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: https://shorturl.at/1EX0i. [линкът е съкратен].

4 БЕРОН, П., 1824. *Буквар с различни поучения, собрани от Петра х. Беровича за болгарските училища*. [1. изд.]. Брашов. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=7.

5 Подробни пояснения виж у МИНЧЕВА, Б., 2024. Неизвестни факти за илюстрациите в „Рибния буквар“, 39–51. В: *Будители: обществото на знанието и хуманизмът на XXI век*. Сборник с доклади от XXII национална научна конференция с международно участие, 1 ноември 2024 г. София: О писменехъ. ISSN 2683-0094.

6 От преписката между настоятеля Васил Ненович и неговия братовчед Павел Ненович черпим ценни сведения за обстоятелствата около издаването и отпечатването на книжна продукция със съдействието на Българското филологическо дружество в Брашов. „Историите [„Свещена история“] не

требува да ся повързуват, тука щем ги повърза“. Още едно свидетелство за тази практика в ранното ни книгопечатане (виж Bur 1972, 248).

7 „Любезни единородни! Много похвално е усердието на едного любороднаго, с което ище да покаже той на неговат си род как желае общото добро, а не чи само за себе си гледа…“ (виж БЕРОН, П., 1824. *Буквар с различни поучения*).

8 BERTUCH, F., C. BERTUCH., 1801. *Bilderbuch für Kinder:* enthaltend eine angenehme Sammlung von Thieren, Pflanzen, Früchten, Mineralien ... alle nach den besten Originalen gewählt, gestochen und mit einer ... den Verstandes-Kräften eines Kindes angemessenen Erklärung begleitet (Band 1) [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bertuch1801bd1/0001/image,info.

9 Виж книготърговската информация в приложението на първото издание на „Рибния буквар“.

10 БЕРОН, П., 1841. *Буквар болгарский с различна поученията за болгарските училище*. 2. изд. Букурещ [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=49.

11 АЛЕКСИЕВ, И., 2021. Д-р Петър Берон – митове, куриози, противоречия. *Морски вестник* [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: https://shorturl.at/1LanP. [линкът е съкратен].

12 Факсимиле на документа на с. 13. ГЕЧЕВ, М., 1962. Петър Берон: биографични бележки. В: *Петър Берон: изследвания и материали.* София: БАН.

13 ЯНКОВА, ИВ., б. г. *Огнища на духовна пробуда : изгревът на светлината по българските земи* [online] [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: https://bgv.unibit.bg/pdf/yankova_ognishta.pdf.

14 CARCALECHI, Z. In: *Biblioteca Judeţeană Braşov* [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: https://www.bjbv.ro/dictionar/carcalechi-zaharia/.

15 БЕРОН, П., 1846. *Буквар болгарский с различни поученията за болгарските училища*. 3. изд. [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=537.

16 АЛЕКСИЕВ, И., 2018. Загърбеното издание на „Рибния буквар“ от 1846 г. *Морски вестник*, 14 [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: https://shorturl.at/BNdQk. [линкът е съкратен].

17 ЙОАНОВИЧ, Х. Н., 1846. *Буквар или Началное учение с различни поучения за болгарските чада и за секиму человеку* [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=111.

18 БЕРОН, П., 1847. *Буквар болгарский с различни поученията за болгарските училища*. [4. изд.]. [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=124.

19 *Цариградски вестник*, III, № 97, 30.08.1852 г.

20 БЕРОН, П., 1850. *Буквар болгарский с различни поученията за болгарските училища* [5. изд.] [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=163.

21 БЕРОН, П., 1856. *Буквар болгарский с различни поучения за болгарските училища* [6. доп. и прераб. изд.]. Цариград [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=307.

[22] ГНЯНОВИЧ, К., 1844. *Буквар или Началное учение за децата, които начинават да се учат на божественое писание*. Цариград [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=79.

[23] ВАРДАЛАХОС, К., 1850. *Учения за децата*. Цариград: типогр. на „Цариградски вестник“ [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=181. Сходствата между книгите на Вардалахос и Берон са отразени и в публикацията WAHLSTRÖM, M., 2012. Greek Cultural Influence on the Bulgarian National Revival: The Case of Petăr Beron's Fish Primer (1824). *Slavica Helsingensia*, 41, 169–182.

[24] СИЧАН-НИКОЛОВ, Х., 1845. *Болгарска аритметика*. [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=98.

[25] СИЧАН-НИКОЛОВ, Х., 1856. *Болгарска аритметика* [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=305.

[26] БЕРОН, П., 1862. *Буквар болгарский с различни поучения за болгарските училища* [7. доп. и прераб. изд.] [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=540.

[27] Стара Загора. В: *Уикипедия* [online], [прегледано на 23.01.2025]. Достъпно на: https://shorturl.at/oCNCV. [линкът е съкратен].

[28] Изображението на дивата свиня не е номерирано и номерацията е объркана.

[29] В Каталога на Н. Теодосиев (виж ТЕОДОСИЕВ, Н., 2007. *Каталог на българските печатни книги 1508–1878*. София) погрешно е отбелязано, че второто издание е „точна препечатка на букваря от 1824 г.“ (№ 41–2), както става ясно от настоящата публикация. Съставителят посочва шест издания на книгата и говори за „друго трето издание“ вместо за четвърто. Неоспорим факт е, че и двете издания са обозначени като трети в запазените оригинали, но според изложеното по-горе става ясно, че те са създадени с различен набор и съдържат корекции, което дава основание да бъдат възприемани като различни, т.е. трето и четвърто.

ЛИТЕРАТУРА

АЛЕКСИЕВА, А., 1987. *Преводната проза от гръцки през Възраждането*. София: БАН, 290.

БОЯДЖИЕВ, П., 2003. *Букурещки съвременници на Петър Берон*. София: АИ „Марин Дринов“, 135. ISBN 954-430-920-9.

БУР, М., 1972. Писма на книгоиздателя Васил Ненович в будапещенските архиви (1824–1826 г.). *Известия на Института за литература на БАН*, т. XXI, 219–275.

ВАВРЕК, А., КАМИШЕВА, Г., БОРИСОВ, М., 1993. Приносът на гръцките и елино-българските училища за преподаване и популяризиране на физиката сред българите. *Списание на БАН*, № 2, 70–77. ISSN 0007-3989.

ВЪЗВЪЗОВА-КАРАТЕОДОРОВА, К., 1962. Библиография на трудовете на П. Берон. В: ГЕЧЕВ, М., АТАНАСОВ, Ж., ДИНЕКОВ, П. *Петър Берон: изследвания и материали*, 183–203. София: БАН.

ГЕЧЕВ, М., 1962. Петър Берон: биографични бележки. В: ГЕЧЕВ, М., АТАНАСОВ, Ж., ДИНЕКОВ, П. *Петър Берон: изследвания и материали*. София: БАН.

ЗАГОРОВ, В., ХРИСТОВ, ХР., 2024. „Рибния буквар“ в контекста на българското учебникарско книгоиздаване до Освобождението (1878). В: *200 години от издаването на „Буквар с различни поучения“ („Рибен буквар“): сборник с доклади*

от кръгла маса и изложба, проведени в Барселона, Испания, 6 септември 2024 г., 47–64 София : О писменехь. ISBN 978-619-185-676-3.
ИВАНОВА, Д., 2011. Старата книжовна традиция и езиково-правописните модели през Възраждането. В: ХАРАЛАМПИЕВ, И. и др. *Търновска книжовна школа: Търново и идеята за християнския универсализъм XII–XV век. Девети международен симпозиум*, Велико Търново, 15–17 октомври 2009 г., т. 9, 189–204. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. ISBN 954-524-339-2.
МИНЧЕВА, Б., 2024. Неизвестни факти за илюстрациите в „Рибния буквар“. В: *Будители: обществото на знанието и хуманизмът на XXI век.* Сборник с доклади от XXII национална научна конференция с международно участие, 1 ноември 2024 г., 39–51. София: О писменехь. ISSN 2683-0094.
ОВНАНЯН, С., 1972. *Армено-български исторически връзки и арменските колонии в България през втората половина на XIX в*. София: Наука и изкуство, 68–77.
РУСИНОВ, Р., 1994. Графика и правопис на Бероновия „Рибен буквар“. *Проглас: филологическо списание*, год. 3, № 4, 62–66. ISSN 0861-7902.
СТОЯНОВ, М., 1954. Нашата учебна книжнина през епохата на Възраждането. *Известия на Института по педагогия*, № 4, 69.

REFERENCES

ALEKSIEVA, A., 1987. *Prevodnata proza ot gratski prez Vazrazhdaneto*. Sofia: BAN, 290.
BOYaDZhIEV, P., 2003. *Bukureshtki savremennitsi na Petar Beron*. Sofia: AI „Marin Drinov“, 135. ISBN 954-430-920-9.
BUR, M., 1972. Pisma na knigoizdatelya Vasil Nenovich v budapeshtenskite arhivi (1824–1826 g.). *Izvestia na Instituta za literatura na BAN*, t. XXI, 219–275.
VAVREK, A., KAMIShEVA, G., BORISOV, M., 1993. Prinosat na gratskite i elino-balgarskite uchilishta za prepodavane i populyarizirane na fizikata sred balgarite. *Spisanie na BAN*, № 2, 70–77. ISSN 0007-3989.
VAZVAZOVA-KARATEODOROVA, K., 1962. Bibliografia na trudovete na P. Beron. V: GEChEV, M., ATANASOV, Zh., DINEKOV, P. *Petar Beron: izsledvania i materiali*, 183–203. Sofia: BAN.
GEChEV, M., 1962. Petar Beron: biografichni belezhki. V: GEChEV, M., ATANASOV, Zh., DINEKOV, P. Petar *Beron: izsledvania i materiali*. Sofia: BAN.
ZAGOROV, V., HRISTOV, HR., 2024. „Ribnia bukvar“ v konteksta na balgarskoto uchebnikarsko knigoizdavane do Osvobozhdenieto (1878). V: *200 godini ot izdavaneto na „Bukvar s razlichni pouchenia“ („Riben bukvar“): sbornik s dokladi ot kragla masa i izlozhba, provedeni v Barselona, Ispani*a, 6 septemvri 2024 g., 47–64 Sofia : O pismenehy. ISBN 978-619-185-676-3.
IVANOVA, D., 2011. Starata knizhovna traditsia i ezikovo-pravopisnite modeli prez Vazrazhdaneto. V: HARALAMPIEV, I. i dr. *Tarnovska knizhovna shkola: Tarnovo i ideyata za hristiyanskia universalizam XII–XV vek. Deveti mezhdunaroden simpozium*, Veliko Tarnovo, 15–17 oktomvri 2009 g., t. 9, 189–204. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“. ISBN 954-524-339-2.
MINChEVA, B., 2024. Neizvestni fakti za ilyustratsiite v „Ribnia bukvar“. V: *Buditeli: obshtestvoto na znanieto i humanizmat na XXI vek. Sbornik s dokladi ot XXII natsionalna nauchna konferentsia s mezhdunarodno uchastie, 1 noemvri 2024 g.*, 39–51. Sofia: O pismenehy. ISSN 2683-0094.

OVNANYaN, S., 1972. Armeno-balgarski istoricheski vrazki i armenskite kolonii v Bulgaria prez vtorata polovina na HIH v. Sofia: Nauka i izkustvo, 68–77.
RUSINOV, R., 1994. Grafika i pravopis na Beronovia „Riben bukvar“. *Proglas: filologichesko spisanie*, god. 3, № 4, 62–66. ISSN 0861-7902.
STOYaNOV, M., 1954. Nashata uchebna knizhnina prez epohata na Vazrazhdaneto. *Izvestia na Instituta po pedagogia*, № 4, 69.

SOME OBSERVATIONS ON THE SEVEN EDITIONS OF “THE FISH PRIMER” BY DR. PETAR BERON

Abstract: *The publication aims to present new observations on the seven editions of Dr. Petar Beron’s “Fish Primer”, printed before the Liberation of Bulgaria. Placed in the context of the Bulgarian Revival book printing, Beron’s textbook testifies to connections and influences that have not been within the scope of focused analysis and comparisons until now. In the course of the presentation, borrowings from texts, compilations and updates characteristic of Bulgarian Revival literature are commented on.*

Keywords: *Bulgarian early printed books; book publishing; “Bukvar s razlichni pouchenia”; book printing; Bulgarian Revival*

Boyana Mincheva, PhD
St St Cyril and Methodius National library
Preservation of Manuscript and Documentary Heritage Division
88 Vasil Levski Blvd.
1037 Sofia, Bulgaria
ORCID: 0000-0003-4366-7617
E-mail: b.mincheva@nationallibrary.bg